

Милош Р. Галић, студент докторских студија
Универзитета у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
milosgalic91@yahoo.com

ПРАВАЦ РАЗВОЈА АРИСТОТЕЛОВЕ ИДЕАЛНЕ ДРЖАВЕ

Сажетак: Аристотел целокупну стварност објашњава путем два нај-аистрактнија принципа, форме и материје. Материја која је у стању крепања, узима конкретну форму и постаје предмет, односно идеја са сврхом у себи. Развој свих идеја у свету је перманентан, те од почетка историје материја све више пада а форма све више расте чиме чини сваку историју савршенији. Држава је идеја за коју становнициво и историја представљају материју а власић форму, са сврхом остварења доброг живота грађана. Добри облици власића су они који су усмерени ка остварењу општег интереса, а то су то Аристотелу: краљевство, аристократија и република. Лоши облици власића су они који су усмерени ка остварењу личног интереса грађана који владају а на штељу општа становницива, а то су: тиранида, олигархија, и демократија. Идеална држава може настати само тамо где постоје материјални услови за њен настајак, односно где постоји идеална историја и становнициво, који узимају идеалну форму власића. Врше идеалних држава су: *politeia ariste* и полиција. Аристотел наводи да је полиција постојала у Атини за време Солонове владавине. У његовим делима нема података о постојању *politeia ariste* и *politeia ariste*. С обзиром на реалан карактер Аристотелове философије, и с обзиром на његово опште учење о развоју свих идеја у свету, аутор закључује да је Аристотел конструисао три држава као што су *politeia ariste* и *politeia ariste* из разлога што ће услови за њихово остварење настати тек у будућности. Како свет буде постајао све уређенији, прво ће се створити услови за настајак *politeia ariste* а на крају историје и *politeia ariste*.

Кључне речи: Аристотел, идеална држава, развој.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Европско континентално право је систем умних апстракција које представљају модел за регулацију животних ситуација које ће се по претпоставци законодавца десити у будућности. Схватање правног система као „организоване умности“¹ има своје корене у римском праву и грчкој античкој философији чији је најбриљантнији представник Аристотел. Неминовно се намеће питање, која је вредност анализе мисаоних конструкција и могућности њиховог остварења, за правнике континенталне провенијенције? „Свака свесна рефлексија о крајњим елементима смисаоног људског деловања првенствено је везана уз категорије циљ и средство“². Мисаоним конструкцијама је иманентно егзактно предвиђање правила, која произлазе из саме конструкције, односно произлазе из саме логике система, те је стога правна сигурност врховна вредност која се налази у темељу континенталног права³, а значај анализе таквог система хеуристички. Последица оваквог система регулације огледа се у феномену правне државе који своје зачетке има у Аристотеловом схватању „да закони⁴ морају да владају државом“⁵. Већ позната подела правне појавности на сферу битка и сферу требања одређује вредност анализе сваког идеалног феномена, као разматрања о могућности реализације тог феномена у стварности. Такође, сваки идеални феномен представља мерило за реалност „стога грађење апстрактног идеалног типа не долази у обзир као циљ, већ као средство“⁶. Предмет овог рада је идеална држава коју Аристотел приказује у VII и VIII глави свога дела *Полиџика*, и одређивање правца њеног развоја. Аристотел детаљно износи податке о томе како би идеална држава требало да изгледа, и чак даје један историјски пример конкретног облика такве државе⁷. Међутим у Аристотеловим делима скоро да нема никаквих података о правцу развоја идеалне државе, али тај правац постаје јасан уколико се анализира његово опште учење о идејама. Одређивања правца развоја Аристотелове идеалне државе из његовог општег учења о

¹ Slobodan Perović, „*Prirodno pravo i društveni imperativi*“, *Pravni život*, том I, (ur. Slobodan Perović) Beograd 9/2016, 9.

² Max Weber (Вебер), *Metodologija društvenih nauka*, Zagreb 1986, 24. (са немачког превео А. Марушић).

³ Никлас Луман говори о аутопоезису односно самопроизвођењу европског континенталног права. Он објашњава правну норму као очекивање од стране адресата. Вид. Gordana Vukadinović, Radivoj Stepanov, *Teorija prava I*, Petrovaradin 2001, 489 – 491.

⁴ Односно унапред прописана апстрактна правна правила.

⁵ Гордана Вукадиновић, Илија Јованов, „*Правна држава и владавина њена од зачетка до савремених изазова*“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, (ur. Слободан Орловић) Нови Сад 3/ 2016, 774.

⁶ М. Weber (Вебер), 64.

⁷ То је била по Аристотеловом схватању Атина за време Солоновог архоната. Солон (640. – 558. п. н. е.).

идејама представља предмет рада, који је таквог карактера да условљава примену специфичних, општих и посебних метода научне спознаје подобних за анализу самог предмета. „Метод је начин да се дође до спознаје“⁸. Аналитичко – синтетички и дедуктивни метод представљају опште методе свих друштвених наука који су иманентни логичком мишљењу и који представљају простор за логичко уподобљење теорије те је њихова примена у овом раду незаобилазна, јер сам правац развоја идеалне државе проистиче из општег учења о идејама. Логички метод је основни посебни метод овог рада јер нам омогућава да схватимо значење појединих аспеката Аристотелове мисли о држави, и развој саме идеалне државе кроз историју. Социолошки метод је истакао вредност изучавања друштвених чињеница да би се исправно спознало право и држава⁹, а пошто Аристотелова држава представља концепт моралне заједнице, односно политичког друштва уређеног правилима који за циљ има остварење доброг живота грађана, без овог метода, један аспект предмета рада би остао неразјашњен. У складу са методима које ћемо користити у овом раду, износићемо и поједина поглавља уз критички осврт на одговарајућим местима. Тако ћемо након уводних разматрања изнети Аристотелово опште учење о идејама путем којег он објашњава појам државе, потом ћемо изнети његова схватања везана за саму државу и њено идеално стање, и одредити правац њеног развоја у историји који директно проистиче из општег схватања о развоју идеја.

2. ОПШТЕ УЧЕЊЕ О ИДЕЈАМА

Аристотел је у својим делима изложио философски концепт којим објашњава постојање целокупног света и свих појава у њему. Он полази од два најапстрактнија принципа, форме (облика) и материје, које чине сваку појединачну идеју, односно предмет у реалном свету. У почетку је постојала само апсолутна материја која није имала никаквог облика са унутрашњом тенденцијом у себи да узме форму и тиме постане конкретна идеја, односно предмет. Материја иманентно поседује таква квалитативна својства која је наводе на узимање форме са циљем испуњења сврхе идеје. „Прелажење материје у облик врши се, дакле, у непрекидном процесу, који почиње чистом или примарном материјом, а завршава се чистим обликом“¹⁰. Оно што покреће материју на кретање¹¹ односно заузимање облика је сврха идеје која се има

⁸ Радомир Д. Лукић, *Методологија права, Сабрана дела, 5. том*, Београд 1995, 21.

⁹ Берислав Перић, „Улога дијалектике у сјознаји права“, *Међународни симпозијум о методологији правних наука*, Београд 1973, 10.

¹⁰ Милош Ђурић, *Аристотел*, Београд 1959, 31.

¹¹ Аристотел своју философију о идејама започиње са четири узрока постојања света а то су форма, материја, покретни узрок и сврха. Међутим покретни узрок и сврха се своду

остварити, а коју Аристотел назива ентелехијом (грч. *εντελεχεια*), односно остварењем смисла сваке идеје. Сврха заправо представља оствареност материје¹² у идеји путем форме. Однос између материје, сврхе и покретног узрока је саморефлексиван, јер саморефлексијом сврхе у покретни узрок, материја почиње своје кретање, односно узимање форме. Форма и материја су сједињене у идеји и не могу се никако раздвојити. За разлику од Платона који је правио строгу разлику између савршених метафизичких идеја и не-савршених идеја које постоје у реалном свету¹³, Аристотелова философија је оријентисана искључиво на стварно постојеће идеје у којима постоји метафизички принцип форме. „Идеје егзистирају у стварности самој, у самим стварима, бићима и појавама“¹⁴. Постоје две врсте идеја, а то су стварно постојеће и мисаоне¹⁵. Стварне идеје су оне које имају своје постојање у времену и простору, док су мисаоне оне које постоје само у времену, а њихов извор је људски ум. „Рационално расуђивање допире даље од искуства. До тог сазнања немогуће је доћи путем искуства и мерења“¹⁶. Такође, по критеријуму сложености, идеје могу бити просте и сложене. Просте су уколико се састоје од само једног предмета на који се односе, а сложене уколико се састоје из више предмета, при чему просте идеје представљају градивне јединице за сложену идеју¹⁷. Карактеристика материје је да може временом да узима друге форме и тако се мења. Међутим, развој материје има по природи ствари одређен еволутивни ток којим се развија. Материја се временом развија прогресивно, узимајући све сложенији облик. „Прелажење материје у облик врши се, дакле, у непрекидном процесу, који почиње чистом или примарном материјом, а завршава чистим обликом“¹⁸. „Како се процес удаљава од почетка, материја све више пада а облик све више расте“¹⁹. Аристотел апсолутни облик назива божанством. Свет се тренутно налази између две крајности, односно између апсолутне материје која је постојала на почетку, и апсолутне форме, коју ће све идеје примити на крају историје. Дакле, данашње

на форму. „Јер оно што покретни узрок чини покретним узроком јесте сврха која има да се оствари“. *Ibid.* 30.

¹² Aristot. *Met.* 1038 b 5.

¹³ Вид. М. Ђурић, (1959), 31.

¹⁴ Радомир Д. Лукић, *Историја ђолиџичких и ђравних ђеорија*, Београд 1973, 113.

¹⁵ Вид. Aristot. *Met.* 1035 a 5-10.

¹⁶ Милутин Миланковић, *Оснивачи ђриродних наука – Пиђађора – Демокриђос – Аристотелес – Архимедес*, Београд 1947, 63.

¹⁷ На пример, идеја човека је проста идеја, јер се састоји од једног предмета на који се односи, док је идеја породице сложена идеја јер се састоји од више појединаца. Идеја племена и државе су још сложеније идеје, при чему сваки нижи степен идеја чини материју за виши степен идеје. Ниже идеје се удружују, односно узимају посебан облик и формирају вишу идеју.

¹⁸ М. Ђурић, (1959), 31.

¹⁹ *Ibid.*

стање на којем се налазе све идеје је стање непотпуне форме. Када свака идеја оствари своју сопствену сврху, по Аристотеловој философији, наступиће крај историје, односно апсолутно савршенство у форми света²⁰. Аристотелово опште учење о идејама представља полазну основу за анализу људских заједница, чија је сврха остварење доброг живота. „Будући да видимо како је сваки град нека заједница, и да је свака заједница створена ради неког добра, очигледно је да све (заједнице) теже неком добру, а највиша пак, и она која је главна од свих добара, она заједница која је од свих највећа и у себи садржи све остале. А то је она названа држава и државна заједница“²¹.

3. О ДРЖАВИ

Аристотел је развио еволуционистичко схватање државе²², у складу са својим општим учењем о идејама. Његово виђење развоја света је телеолошко²³, односно свака појава и ствар теже да остваре циљ који им је иманентан, а држава у томе не представља изузетак. У свом философском систему Аристотелова *Полиџика* и *Еџика*²⁴ су суштински повезане са *Меџафизиком*²⁵. Аристотел објашњава државу као идеју у којој становништво и територија представљају материју, а власт у држави форму²⁶. Сврха, односно ентелехија идеје државе је срећан живот грађана у заједници који они постижу уколико живе у складу са врлинама, а последица таквог живота је задовољство.

²⁰ Аристотелово учење о тенденцији развоја свих идеја ка савршенству односно испуњењу њихове сврхе имала је огроман утицај на философе и научнике који су стварали после њега. Очигледан је Аристотелов утицај на правце као што је оптимизам, чији је најбриљантнији представник Лајбниц са његовим учењем о „најбољем од свих могућих светова“. Утицаји ове Аристотелове парадигме се виде и у неким модерним тумачењима света и физике, као што је конструктивистички закон (constructual law), америчког физичара Адриана Бицена (Adrian Bejan) који у својој књизи *The physics of life (Физика животиња)*, St. Martin's Press 2016, износи тврдњу да све ствари у природи теже да постану оптималне. На пример, река када меандрира тежи да пресече рукавац и почне да тече правилним током. Оно што ни Аристотелово учење а ни модерна учења о савршености света нису објаснила је феномен *iprojadlivostii* ствари (идеја). Како време пролази многе ствари не постају боље, већ лошије, односно временом бивају уништене. Вид. What's the meaning of life, Physics, <http://news.nationalgeographic.com/2016/05/physics-evolution-life-constructual-law-bejan-ngbooktalk/> (приступљено 28.12.2016.)

²¹ Aristot. *Polit.* 1251 a 5.

²² Ernest Barker (Баркер), *The political thought of Plato and Aristotle*, London 1906, 223.

²³ *Ibid.*

²⁴ Па самим тим и учење о држави и праву.

²⁵ Hans Kelsen (Келзен), „*The philosophy of Aristotle and the hellenic – macedonian policy*“, *International journal of ethics*, vol. XLVIII, num. 1, (ed. Henry S. Richardson), The University of Chicago press 1937, 1.

²⁶ Вид. Драган Митровић, *Теорија државе и њива*, Београд 2010, 131.

Врлина представља „средину између два рђава смера: претеривања и заостајања за мером“²⁷. Врлина је заправо „средина (тј. права мера), али у односу на праву вредност“²⁸. Највиша врлина коју би људи требало да постигну животом у држави је блаженство. Блаженство представља делатност душе односно човека према уму²⁹, који чини квалитативну разлику која човека раздваја од свих других бића на свету³⁰. Сврха идеје човека, као појединца је живот у заједници, јер једино у заједници човек може да се потврди као личност и да испуни ентелехију коју по природи поседује. Тежња ка животу у заједници је иманентна карактеристика коју би човек као појединац требало да оствари, и коју по природном току ствари остварује, тако што формира породицу, која представља најнижу градивну јединицу идеје државе. Дакле, није појединац најмања градивна јединица идеје државе, јер појединац и заједница имају различите сврхе, и представљају различите идеје. Сврха идеје појединца је *живоћ у заједници*, због чега је по Аристотелу човек зоон политикон (грч. ζῷο πολιτικό), односно политичка животиња, док је сврха идеје заједнице, добар живот у складу са врлином. Држава представља сложену идеју која се састоји од више простих идеја. Прва и најмања идеја од које се састоји држава је домаћинство (породица) чија је карактеристика да су у њему односи регулисани на принципу неједнакости, односно владања и покоравања. У домаћинству господар представља форму, док остали чланови представљају материју. Господар је услед тога представник целог домаћинства. Следећа идеја у коју се домаћинства удружује је идеја насеља са својим господаром, да би на крају више насеља формирала град, односно државу³¹, у којој су односи регулисани на принципу правде и једнакости. Град (држава) је прва заједница која је довољна сама себи, и представља установу којој природно теже и породица и насеље. У граду се остварује начело аутаркије, односно самодовољности за опстанак³². Држава је једна реална идеја која постоји у стварном свету а која се може сазнати преко органа који врше власт. „Облик државе, тј. њена власт важнији је од њене материје (територије и становништва). Ко има власт, тај територију и становништво претвара у државу“³³. Аристотел је направио поделу држава на основу њи-

²⁷ Aristot. Eth. Nic. 1107 a 15.

²⁸ *Ibid.* 1107 a 17, На пример, штедљивост је врлина јер представља средину између две крајности, расипништва и шкртости.

²⁹ *Ibid.* 1098 a 5 – 10.

³⁰ Аристотелова подела врлина на етичке и дијаноетичке, њихов хијерархијски поредак итд. је тема коју није могуће обрадити услед ограниченог обима рада, али која би свакако допринела бољем разумевању концепта живота у складу са врлином као сврхом сваке заједнице.

³¹ Вид. Aristot. *Polit.* 1280 b 35 – 40.

³² Ernesto Loma, *Aristotelovo shvatanje ekonomije*, Beograd 1937, 17, (са италијанског превео М. Доброта).

³³ Д. Митровић, 131.

хове форме, односно власти која формира конкретну идеју државе. Постоје добри и лоши облици владавине у држави. Уколико се власт у држави врши у циљу остваривања општег интереса грађана онда је тај облик владавине добар, уколико се власт врши у циљу остваривања приватног интереса људи који врше власт, онда је тај облик владавине лош. Добри облици владавине по Аристотелу су: „краљевство (грч. *βασίλειά*) – владавина појединца који је по свему најизврснији и који по законима влада само за опште добро, аристократија (грч. *αριστοκρατία*) – владавина оних који се највише одликују интелектуалним и етичким врлинама и република (грч. *πολιτεία*)³⁴ – народна владавина са што већом правном једнакошћу држављана“³⁵. „Свака политеиа (politeia) има скуп (од стране народа изабраних) органа, који обезбеђују да се живот у држави одвија“³⁶. Лоши облици владавине представљају дијаметрална искривљења у односу на добре облике. То су : тиранида (грч. *τύραννος*) – самовољна власт појединца, олигархија (грч. *ολιγαρχία*) – изрођење аристократије, владавина најбогатијих, и демократија³⁷ (грч. *δημοκρατία*) – владавина широких народних маса, извргнуће републике, односно слободне државе³⁸.

4. О ИДЕАЛНОЈ ДРЖАВИ

По Аристотеловом схватању идеална држава може да се оствари само тамо где постоје услови за њен настанак. Ти услови постоје само тамо где

³⁴ Термин *πολιτεία* (politeia) је најспорнији у Аристотеловој подели. То је облик владавине у коме већина становника доноси одлуке у циљу остваривања општег добра. У свом делу *Istorija helenske etike*, Beograd 1976, 409, Miloš Đurić преводи термин *πολιτεία* као република. Сматрамо да овај превод није потпуно одговарајући јер је сама република (лат. *res publica* – јавна ствар) као историјска појава везана за римску републику од које се грчка политеиа разликује по својим карактеристикама. Радомир Д. Лукић у свом делу *Историја њолиџичких и њравних њеорија* (Београд 1973), 121, термин *πολιτεία* преводи као слободна држава. Иако сматрамо да је превод слободна држава више одговарајући, јер отклања могућност мешања политеие са римском републиком, превод република је постао одомаћен у нашој правној теорији те смо га као таквог прихватили и у овом раду. Требало би имати у виду да неки аутори као што је Жак Елил (Jacques Ellul) термин *πολιτεία* уопште не преводe, јер га сматрају толико специфичним, да ниједан израз у модерним језицима није довољно одговарајући за прецизно објашњење овог облика владавине. Вид. Jacques Ellul (Елил), *Histoire des institutions de l'antiquité*, Paris 1961, 156.

³⁵ Miloš N. Đurić, *Istorija helenske etike*, Beograd 1976, 409.

³⁶ Jean Gaudemet (Годме), *Les institution de l'antiquité*, Paris, 1991, 67.

³⁷ Иако је у модерно доба „јерес“ довести у питање демократију, као савршен облик владавине, утемељивачи цивилизације као што су Платон и Аристотел имали су потпуно супроно мишљење. Они су демократију сматрали обликом владавине у коме „разуларена светина“ доноси одлуке у свом личном интересу а на штету остатка грађана односно мањине у друштву. Од наших великана сличан став дели Слободан Јовановић. Вид. Слободан Јовановић, *О демократији (у књизи Из исџорије и књижевности II)*, Београд 1991, 795 -809.

³⁸ М. N. Đurić, (1976) 409.

су идеје нижег ступња које представљају материју за сложену идеју државе (територија и становништво) на таквом нивоу развоја да су подобни да узму савршену форму власти и да постану идеална држава. Краљевство, аристократија и република јесу савршене форме владавине. Да би оне постале идеалне државе, потребно је да настану на идеалној територији и да имају становнике подобне за овакву државу³⁹. Аристотел сматра да су поједини народи на различитој лествици цивилизацијског развоја, те је идеалну државу у његово време било могуће остварити само код Грка, док је на пример за азијске народе деспотска монархија у то време био најбољи облик државе⁴⁰, јер територија на којој живе ти народи, односно становништво, су на таквом степену развоја, да у у тадашњем тренутку једино је деспотија била за њих савршена. Форма владавине која може да се оствари на конкретном подручју зависи од привредно – економског окружења на коме конкретно друштво настаје (земљорадничке заједнице су више подобне за аристократски облик владавине, градске заједнице за демократски то јест народни итд.), односно историјских и географских околности⁴¹. Идеална држава представља мисаону и сложену идеју, која не постоји у реалном свету, али која може да се оствари хипостазом мисли у простор, јер по Аристотелу ум (божанство) представља покретни узрок свега. Аристотел је своје виђење идеалне државе изнео у VII и VIII глави *Полиџике*. То је она држава која је најбоља по апсолутно најбољем мерилу⁴². „Према апсолутном мерилу највећу вредност од свих облика владавине има краљевство. Његов најбољи облик било би апсолутно краљевство (*raumbasileia*, грч. *παμβασιλεια*), којим би владао појединац који би својим способностима надмашивао све остале људе“⁴³. Ова врста државе представља највиши ступањ савршенства власти у којој би владар био као бог на земљи, а његов ум, идеална форма која би уобличавала територију и становништво, и водила их ка остварењу сврхе државе, односно доброг и блаженог живота. Владар у овој врсти државе би био заправо најморалнији појединац, који би омогућио добар живот грађана, односно њихов развој ка крајњем циљу у виду доброг и срећног живота. Међутим, у Аристотелово време услови за настанак овакве државе нису постојали. Други облик државе коју Аристотел сматра идеалном је аристократског карактера. То је

---

³⁹ Занимљива је чињеница да по Аристотелу држава настаје „одоздо“, у складу са учењем да материја узима форму и постаје идеја.

⁴⁰ Вид. Aristot. *Polit.* 1327 b 25 -35.

⁴¹ J. Ellule (Елил), *Histoire des institutions de l'antiquité*, Paris 1961, 156.

⁴² Аристотел прави поделе држава и према релативно најбољем мерилу, с обзиром на већ дате политичке прилике и просечно најбољем мерилу, али ти критеријуми поделе нису тема овог рада, већ само идеална држава односно држава по апсолутно најбољем мерилу. Вид. Srdan Šarkić, Antun Malenica, *Pravne teorije i institucije antike*, Novi Sad 2004, 60 – 61.

⁴³ *Ibid.* 62.

politeia ariste (грч. *πολιτεία ἀριστη*)⁴⁴, односно држава у којој „би сви грађани долазили на њено чело, али у познијим годинама, јер би сви били способни и имали једнака политичка права. До таквих грађана дошло би се рационалним васпитањем за морална начела узорне државе.“ „Да би се таква држава одржала, потребно је да буду испуњени сви природни услови, а то је, пре свега, земљиште које величином, положајем, климатским приликама и плодношћу одговара законодавчевим жељама, тако да становништво може да живи умереним животом“⁴⁵. Међутим у Аристотелово време нису постојали услови ни за такву врсту државе. Једина врста идеална државе за коју су постојали услови у Аристотелово време била је „политија (politija) која представља средину између демократије и олигархије и у којој средњи сталеж има водећу улогу. Као што је средина најбоља, те је и врлина средњомерност, те је и средња имовина најбоља, те је оно државно уређење најбоље у коме бројем и влашћу претеже средњи сталеж. То је облик владавине коју ми данас називамо демократском републиком“⁴⁶. Политија представља савршени облик републике. Политија је држава у којој становници могу да живе у складу са мером и да тиме негују своје врлине, које их воде ка даљем усавршавању. Аристотел је атински полис сматрао савршеним обликом државе за оно време, јер је Атина по његовом схватању била на идеалној географској позицији а Грци народ са најбољом могућом врстом народне владавине.

5. РАЗВОЈ ИДЕАЛНЕ ДРЖАВЕ

Аристотелова философија је објективна, везана за реалан свет, а у ширем смислу и материјалистичка⁴⁷. Аристотел је познат као философ реализма који је избегавао сваку метафизичку апстракцију која није везана за стварност. У томе је и највећа разлику у односу на Платоново учење који је свет објашњавао као сенку вечних идеја, а државу схватао утопистички⁴⁸. Аристотел је

⁴⁴ Термин *πολιτεία ἀριστη* у буквалном преводу значи изврсна држава. Међутим, пошто је и сам термин *πολιτεία* споран, сматрамо за сходно да ову сложеницу задржимо у изворном облику, уз одговарајућу латиничну транскрипцију ради лакшег разумевања.

⁴⁵ Srđan Šarkić, Antun Malenica, *Pravne teorije i institucije antike*, Novi Sad 2004, 62.

⁴⁶ М. Н. Ђурић, (1976) 413. и 414.

⁴⁷ Аристотелово учење о идејама и материјалистичком развоју света имало је неспоран утицај на касније философе у историји, посебно на Хегела и његову дијалектику развоја апсолутног духа, и Марксов дијалектички материјализам. Хегел је у својој философији пошао од апсолутног духа који се преко материје развија у историји, и на крају спознаје самог себе, док Маркс истиче да је окренуо Хегелову философију „на ноге“, и пошао од претпоставке да материја постоји пре духа и да се сама постепено развија у складу са дијалектичким системом. О утицају Аристотела на Хегела, Вид. Alfredo Ferrarin (Ферарин), *Hegel and Aristotle*, Cambridge University Press, 2004, 39 – 47.

⁴⁸ Конструкције идеалне државе нису биле реткост у историји. Почевши од Хиподама, Фалеје и Платона у антици, преко светог Августина у средњем веку, до Кампанеле, Минцера

многа више био „заинтересован за оно што постоји, него за оно, за шта постоји само (нереална) могућност да се оствари, односно он је своје ставове формирао на основу искуства“⁴⁹. Са правом се намеће питање, откуд онда у његовој философији толико интересовање за идеалну државу и излагање читавог система о врстама идеалних држава и могућностима њиховог остварења у историји? „Он (у својим делима) износи читав пројекат савршене државе“⁵⁰. Да ли је Аристотел сматрао да је идеална држава „пука“ метафизичка конструкција која постоји само у уму а која се неће никада остварити попут Платонове државе? Аристотелова идеална држава је идеја која постоји у сфери требања, али која није „онострана“ идеја, већ која се заиста може остварити у историји уколико се испуне неопходни услови за њено остварење. Аристотел није јасно истакао разлоге за своју поделу идеалних држава, нити начин на који ће доћи до остварења тих држава. Међутим, разлози за анализу, као и правац развоја идеалне државе директно проистичу из Аристотеловог општег учења о идејама од којег он није никада одступао при објашњењу свих ствари и појава. У Аристотелово време, за народе антике, постојала је могућност да остваре једино политију као врсту идеалне државе јер је свет (а самим тим и територија и становништво) био на таквом степену развоја да је једино политија омогућавала идеално испуњење сврхе државе. Аристотел сматра да је политија као врста савршене државе заиста постојала у Атини за време Солонове владавине⁵¹, што је јасан показатељ да његова расправа о идеалној држави има реалан карактер. Међутим, да ли реалан карактер имају *raibasileia* и *politeia ariste*, с обзиром да не постоје⁵² услови за њихово остварење? Да ли је Аристотел ове две врсте идеалне државе изложио само као теоријску конструкцију? Он нигде не наводи ни у знацима да је у историји постојала *politeia ariste* или *raibasileia*, па ипак у *Полијици*, износи детаљан опис ових врста идеалне државе. Сматрамо да је разлог, зашто је Аристотел изнео анализу ова два типа идеалне државе, могућност њиховог остварења у будућности, када се стекну услови за то. У складу са општим учењем о идејама, развој света је перманентан, и како време протиче, односно како форма све више расте, а материја све више опада, стварају се услови за остварење других типова идеалне државе који су вишег степена. Како се свет све више развија, све идеје које постоје у реалном свету, такође се развијају. Од

и Мора у новом веку, говори нам да је идеално уређење друштва представљало парадигму која је заокупљала људски род вековима. Међутим за разлику од наведених аутора чији модел идеалне државе је више утопистичког карактера, Аристотелова идеална држава је реална, односно она може стварно настати уколико се испуне одређени материјални услови за то.

⁴⁹ J. Ellule (Елил), 154.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Вид. Аристотел, *Устави атински*, VII – X, 40. – 42, Београд 1997, са старогрчког превео П. Јевремовић и М. Њ. Ђурић, (1976) 414.

⁵² Односно нису постојали у Аристотелово време.

Аристотеловог времена до данас, односно од стања у коме је једино било могуће створити политију као идеалну државу, правац развоја света је текао у правцу могућности остварења *politeia ariste*, а на крају историје створиће се услови за остварење апсолутног краљевства односно *rambasileie* са најморалнијим појединцем на челу, чији ће ум као апсолутна форма да обликује становништво и територију, и када ће се остварити блажен и срећан живот свих грађана⁵³. Правац могућности остварења идеалне државе је у ширем смислу дијалектички, и креће се од могућности остварења у историји од политије ка могућности остварења прво *politeie ariste* а потом *rambasileie*. Са правом се можемо запитати, на којем степену развоја је свет у данашње време, на основу критеријума развоја које је Аристотел изнео у својој теорији, а у погледу могућности остварења идеалне државе? Већина модерних теоретичара сматра да је демократски односно народни облик владавине, без обзира на све недостатке најнапреднија врста политичког режима и данас⁵⁴. Међутим, модерне демократије карактерише тенденција ка развоју таквог облика владавине који ће омогућити ефикасно и брзо доношење одлука, јер класични облик демократије не може да понуди одговарајућа решења која захтева брзина савременог живота⁵⁵. Развој света је постепен. По мерилима Аристотелове теорије о развоју света а самим тим и идеје државе у њему, сматрамо да се стање од Аристотеловог времена па до данас променило у том смислу да је политика као могућност остварења идеалне државе напредовала ка могућности остварења *politeia ariste* али да је још није достигла. Дакле, данашњи свет се у погледу могућности остварења идеалне државе налази између политије, која представља одређену врсту непосредне демократије, и која је за данашње услове анахрона и неостварљива, и *politeia ariste*, за коју се још увек услови нису остварили, али са тенденцијом да се у ближој будућности остваре. Наравно, требало би увек имати у виду да ова подела важи у сфери могућности, односно да у данашње време постоје услови који људима омогућавају да створе идеалну државу која би била између политије и *politeia ariste*, али ништа не гарантује да ће је људи и заиста остварити. Остварење *rambasileie* је за данашње прилике неизводљиво, али како из Аристотелове философије проистиче, услови за њено остварење ће се стећи тек у далекој будућности.

⁵³ Закључци који произлазе из Аристотелове философије везане за развој идеалне државе неодољиво подсећају на есхатолошке наративе аврамских религија.

⁵⁴ На пример Дејвид Хелд и његов концепт демократске аутономије, О томе, Вид. David Held (Хелд), *Models of democracy*, Cambridge 2006, 259 – 282.

⁵⁵ Све чешћи су закони у модерним државама који су донети по хитном поступку, а и сами закони све чешће бивају замењени актима егзекутиве, јер се законодавна процедура у којој се поштују сви принципи демократије односно доношења путем пуне законодавне процедуре показује као неефикасна и анахрона.

6. ЗАКЉУЧАК

Појава умности у свету проузроковала је појаву моралности која је дала хуманистички карактер суровим односима и законима који владају у природи. Однос између континенталне и англо – саксонске формалне правне логике можемо одредити управо као супротстављеност моралне умности, и фактицизма са упориштем у „голој“ сили, који се заснива на суровим природним односима лишеним квалитативног карактера човечности. Интересовање правника континенталне провенијенције за корене идеје правног система који своје зачетке има у античкој мисли, а која је умовање истицала као највишу врлину људских бића, говори нам о вредности анализе Аристотелове философије и његових схватања о држави и праву. Разликовање аподиктичких и *éndoxos* научних доказа, са давањем предности искључиво аподиктичким, у правној науци може имати вредност само уколико људска бића лишимо субјективности (а самим тим и умности и моралности) што је својствено англо-саксонским правницима⁵⁶. Континентално право не само да има порекло у умности и моралности, „већ је заиста могуће говорити о праву као моралном ауторитету које са становишта рационалног људског бића треба да буде прихваћено као такво и коме се треба покоравати“⁵⁷. У античкој грчкој мисли владало је јединство политике и етике, а у складу са тим и сврха права је била остварење правде и моралног живота, а умовање је представљало врховну врлину. Аристотел као најбриљантнији представник грчке философије, објашњавао је све појаве у свету путем два најапстрактна принципа, форме и материје. На почетку је постојала апсолутна материја која се кретала (а и даље се креће) у правцу узимања форме и тиме обликовала појединачне идеје са сврхом у себи. Развој материје је перманентан, тако да временом у читавом свету материја све више пада а форма расте, чиме свет постаје све уређенији. Постоје две врсте идеја, а то су просте идеје и сложене идеје које се састоје од више простих, за које нижи степени идеје представљају материју. Држава је сложена идеја за коју територија и становништво представљају материју⁵⁸ а власт у држави форму. Постоје добри и лоши облици државне власти. Добри су уколико је власт усмерена на остварење сврхе идеје државе,

---

⁵⁶ За разлику од континенталног права која своје порекло има у уму, и које људским бићима признаје квалитативна својства која их разликују од остатка животињског света, и сматра да су културолошке различитости, митови, традиција итд. категорије које имају вредност за једну заједницу, англо – саксонско право схвата појединца као егоистичку индивидуу усмерену на задовољење материјалистичких потреба, те стога и категоријама те врсте даје предност, на пример имовини, економским односима итд.

⁵⁷ Радомир Зекавица, „О обавези њоковања њраву“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, (ур. Слободан Орловић) Нови Сад 1/2016, 159.

⁵⁸ Иако су посебне идеје, територија и становништво су нижи облик идеја који представљају градивне јединице за виши облик сложене идеје државе.

а то је је постизање блаженства као врховне врлине, коју појединци достижу уколико живе моралним односно добрим животом. Врлина представља умереност у практичном животу сваког појединца. Највиша врлина у држави је блаженство, која се стиче постепено, односно стицањем других врлина⁵⁹, а која се састоји у умовању, односно делатности душе према себи самој. Добри облици државне власти који су усмерени на опште добро грађана, у зависности од тога да ли власт врши појединац, група или мноштво су по Аристотеловој подели краљевство, аристократија и република. Лоши облици власти су они у којима представници власти владају у сопствену корист а на штету остатка грађана. Лоши облици власти представљају дијаметрална искривљења добрих облика, а то су тиранида, олигархија и демократија. Аристотел долази до закључка да идеална држава може да настане само тамо где су посебне идеје које чине материју идеје државе, територија и становништво на таквом степену развоја да омогућавају њен настанак. Идеална држава представља заправо краљевство, аристократију и републику основану на идеалној територији и са идеалним становницима. Аристотел идеалне облике краљевства, аристократије и републике назива *pambasileia*, *politeia ariste* и политија. Пошто је развој света постепен, идеална територија и становништво не постоје свуда, већ само у одређеним крајевима, а то је по Аристотеловом схватању био атински полис у време Солонове владавине. У Атини у време Солонове владавине стекли су се услови за настанак идеалне државе односно политике. Аристотел у својим делима нигде не наводи да су у историји постојале *pambasileia* или *politeia ariste*. Логично питање које из оваког закључка произлази је зашто је Аристотел анализирао врсте владавине као што су *pambasileia* и *politeia ariste* уколико за њихов настанак нису постојали услови, нити су оне икад у историји постојале, а Аристотелова философија је пре свега философија реалности? Сматрамо да одговор на ово питање произлази из његовог општег учења о идејама. Развој света у Аристотелово време био је такав да су постојали услови само за настанак политике као идеалне државе, а да ће како се свет буде све више развијао и посебне идеје које чине материју за идеју државе, територија и становништво, такође развијати и у будућности достићи такво идеално стање да ће омогућити настанак прво *politeia ariste* а потом на крају историје и *pambasileie*. У данашње време а на основу Аристотелових критеријума о постепеном развоју идеја, сматрамо да се свет налази на таквом степену развоја да омогућава настанак идеалне државе посебне врсте, која се налази између политике, која је превазиђена и анахрона за модерне услове, и *politeie ariste* за коју услови још нису у потпуности настали, али који ће настати у ближој будућности.

⁵⁹ На пример, храбрости, штедљивости, умерености у храни и пићу итд.

Miloš R. Galić, Ph. D. Student
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
milosgalic91@yahoo.com

The Evolution of Aristotle's Ideal State

Abstract: Aristotle is explaining the entire reality through two most abstract principles, form and matter. The matter that is in the state of motion is taking a concrete form, becoming an object, or in other words an idea with a purpose. The evolution of all ideas in the world is permanent, and since the beginning of history the matter is constantly falling, and the form is rising, making the entire world more perfect. The state is an idea in which the population and the territory are representing the matter, and the authority is representing the form, with a purpose of achieving pleasant life of citizens. Superior forms of authority are those aimed at achieving general interest, which by Aristotle are: kingdom, aristocracy and republic. Poor forms of authority are those aimed at achieving personal interest of those who rule, to the detriment of the rest of the population which are: tyranny, oligarchy and democracy. The ideal state can only arise where there are conditions for its creation, in other words where there is an ideal territory and population, taking ideal form of authority. The types of ideal state are: pambasileia, politeia ariste and polity. Aristotle states that polity existed in Athens during the reign of Solon. There is no information in his works about the existence of pambasileia and politeia ariste. Considering the actual nature of Aristotle's philosophy and the general teaching about the evolution of all ideas in the world, the author came to the conclusion that Aristotle created those types of states like pambasileia and politeia ariste based on the fact that the conditions for their existence will develop later on in the future. As the world is becoming more arranged, first there will emerge conditions for politeia ariste coming into existence and in the end of history pambasileia too.

Keywords: Aristotle, ideal state, evolution.

Датум пријема рада: 12.04.2017.